

INTERVIEW Valerie De Craene

€ 2,60

€ 2,75

*Amstel radler 00% € 2,75

*Hopius primeur 8,3% € 5,50

meer bieren op onze bierkaart
Wil u op de hoogte blijven?
volg ons op
Facebook

OVER BURGERSCHAP, CONTAINERS EN KOLONIALISME

Waar in België de positie van aardrijkskunde de laatste jaren zwaar onder druk staat, heeft het vak in Nederland een onbetwistbare plaats verworven in het onderwijslandschap. AGORA sprak met Hans van Ginkel en Rob van der Vaart, zocht en vond verklaringen voor de verschillen tussen beide landen.

Foto: Ed van Rijswijk

Hans van Ginkel begon als leraar aardrijkskunde en geschiedenis in Zevenaar en Arnhem (1965-1968). Daarna werkte hij aan het Geografisch Instituut Utrecht en als leraren opleider aan de COCMA. In 1980 werd hij hoogleraar Sociale Geografie in Utrecht. Hij was rector magnificus van de Universiteit Utrecht (1986-1997) en rector van de Universiteit van de Verenigde Naties te Tokyo (1997-2007). Hij is intussen met emeritaat.

Rob van der Vaart is momenteel vice-rector Onderwijs en Honours dean van de Universiteit Utrecht. Van 2008 tot 2015 was hij dean van het University College Utrecht. Voordien was hij geruime tijd als sociaalgeograaf werkzaam bij (wat nu heet) de Faculteit Geowetenschappen van dezelfde universiteit, ook als bijzonder hoogleraar voor aardrijkskundeonderwijs en later als hoogleraar Regionale en Culturele Geografie. In al zijn functies zet hij zich in voor onderwijskwaliteit.

“Burgerschapsvorming? Daar schiet je geen fluit mee op!” De toon is gezet: het interview is nog niet goed en wel begonnen, de eerste vraag nog niet gesteld, wanneer Hans van Ginkel en Rob van der Vaart duidelijk maken wat burgerschapsvorming al dan niet zou kunnen betekenen voor aardrijkskunde. Niet dat burgerschapsvorming onnuttig is, maar het verklaart niet waarom aardrijkskunde nodig is. En zo begon het interview geheel onverwacht met de niet voorbereide vraag: wat is aardrijkskunde dan wel, als het niet om burgerschap draait?

Hans: Aardrijkskunde gaat over basisvragen. Een kind, of iemand die net een ongeluk heeft gehad en bewusteloos is geweest, iedereen stelt dezelfde vragen: wie ben ik, en waar ben ik. Dan wil je geen antwoord van coördinaten, dat woord ‘waar’ heeft ontzettend veel kanten. Zo kom je bij de basisideeën van geografie: het gaat over plaats (waar ben ik) en geplaatst zijn (plaatsing), of ‘site’ en ‘situation’ in het Frans, ‘place’ en ‘space’ in het Engels. Waar ben ik, en hoe relateert zich dat aan elders? Zo draag je dan ook bij aan burgerschapsvorming.

Rob: Klopt. Burgerschap geeft als concept helemaal geen antwoord op wat aardrijkskunde zou moeten zijn. Als je vanuit aardrijkskunde zelf redeneert en je kijkt naar het belang van waarvragen, dan kom je bij het besef van wat de plek waar je leeft inhoudt. Dingen die in Nederland of Vlaanderen gebeuren begrijp je dan ook vanuit de grotere wereld. Je krijgt een basisidee van hoe het op andere plekken is, ook vanuit de geschiedenis: hoe zag het er vroeger uit, hoe is dat nu anders, etc. Dat is ‘powerful knowledge’: je moet weten hoe het hier is, hoe het elders is en hoe het aan elkaar gerelateerd is, zodat je vragen kan stellen.

Hans: Het zijn basisvragen die ieder mens heeft en daarom staat aardrijkskunde altijd op het programma. Ik heb de lezersenquête van het Algemeen Dagblad gevolgd, waarin gevraagd werd welke vakken er wel weg mochten uit de programma’s van het lager en voortgezet onderwijs. Slechts 2% van de ondervraagden vindt dat aardrijkskunde wel kan verdwijnen uit het curriculum. Vooraan heb je vakken als drama (37%), godsdienst en levensbeschouwing (24%) en zwemles (17%) in het lager onderwijs; in het middelbare onderwijs klassieke talen (29%), godsdienst en levensbeschouwing (27%) en culturele en kunstzinnige vorming (25%).

Rob: Ik ben het er niet mee eens hoor dat die culturele vakken weg zouden moeten.

Hans: Ik ook niet, maar wat ik er aardig aan vind, is dat aardrijkskunde heel laag scoort als vak dat weg kan, en dat is een assumptie die AGORA op de achtergrond heeft.

Op de brug

AGORA: Dat klopt. Wij stellen de vraag omdat in Vlaanderen deze vraag de laatste jaren vaak en luid wordt gesteld. Het Ministerie van Onderwijs stelde enkele jaren geleden voor om aardrijkskunde in het technisch onderwijs niet als apart vak niet te behouden maar om het samen te voegen met biologie, fysica en chemie tot een vak ‘natuurwetenschappen’.

Hans: Dat kan alleen als aardrijkskunde voornamelijk fysische geografie is, en dat is het geval in Vlaanderen. Wij hebben in Utrecht altijd voorgestaan dat geo-onderwijs alleen zinvol is als het op de brug staat tussen de natuurwetenschappen en de sociale wetenschappen, met ook economie en geschiedenis. Daarom hebben we in Utrecht een aparte faculteit Geowetenschappen.

Rob: In Vlaanderen zit je al bij de natuurwetenschappen ingedeeld; in Leuven en Gent krijg je in je eerste jaren verplicht vakken natuurkunde, scheikunde en zo.

Hans: In Nederland is sociale geografie altijd belangrijker geweest. De fysische geografie sloot meer aan bij de natuurwetenschappen. Aardrijkskunde is niet het vak van het ene of het andere, maar het vak dat de twee verbindt. Dit is bovendien een sterk argument, want anders krijg je altijd wel een vak milieuwetenschappen of zo, waarvan wordt gezegd: “dat is zo bijzonder want dat is

multidisciplinair, het sociale en het natuurlijke verbinden". Dat is nou net wat aardrijkskunde altijd is geweest.

Rob: Dat is vaak het probleem. Er is zoveel druk op het curriculum, er moet van alles aangeleerd worden. Veiligheid, mediacommunicatie, en dat soort dingen, waarbij er dan wordt geopperd: "we moeten maar eens nieuwe kaders gaan zoeken". Dat is een bedreiging voor het vak, want er worden dan nieuwe dingen uitgevonden die precies doen wat aardrijkskunde al deed.

Hans: Je kan inderdaad nieuwe noemers gaan bedenken en daar dan inhouden insteken. Maar je kan beter kijken naar noemers die er al zijn en dan kijken of je die wel optimaal benut naar de inhouden die er in gebracht worden. Dat is veel belangrijker en nuttiger, want het geeft een zekere herkenbaarheid en mensen weten waarvoor ze kiezen. Er zijn weinig mensen die aardrijkskunde weg willen, maar je kan wel praten wat je dan in dat vak moet doen. Dat is eigenlijk een continue discussie. Maar dat geldt ook voor talen.

Als je aardrijkskunde doet kom je stiekem ook veel te weten

Écht interdisciplinair

Rob: Het gevaar aan zo'n hele discussie is dat als het vak bestaat en je hebt een kritische reflectie over de inhoud, dan komt dat haast per definitie behoudzuchtig over bij mensen die een heel ander vak willen. Dat is logisch. Als iemand helemaal gaat voor milieukunde of 'sustainable development' als nieuw vak, dan vindt die dat helemaal niets als anderen blijven vasthouden aan ouderwets biologie- of aardrijkskundeonderwijs. Maar als je kijkt naar de infrastructuur die je hebt, namelijk mensen, instituties, vakbladen, expertise, etc., dan is het veel doelmatiger om veranderingen te realiseren met de infrastructuur die je al hebt. Ik weet dat dit niet sexy is, maar het levert waarschijnlijk wel meer op.

Hans: Toen ik indertijd voor de Verenigde Naties Universiteit werkte, heb ik twee dingen bereikt waar ik best trots op ben. Het eerste is het mee helpen uitdenken van de millennium ontwikkelingsdoelstellingen. Het tweede is het woordje 'for' in de titel 'education for sustainable development'. Zonder dat woordje 'for' zou er nooit een VN Decade (een tienjarig beleidsdocument dat extra aandacht schenkt aan een specifiek thema (noot van de redactie)) voor dit onderwerp zijn gekomen. Je had toen ontzettend veel mensen die milieueducatie en dat soort zaken op het programma wilden. Op het moment dat je dat doet, krijg je meteen vragen. Ten koste van welke uren gaat dit? Welk vak gaat inleveren? En hoe ga je die leraren opleiden? Er zijn immers helemaal geen leerkrachten voor dit vak; dat zullen dus kosten zijn voor de ministeries. Regeringen waren daar helemaal niet happig op, en in een school ben je dan meteen een soort vijand die binnenkomt. Bovendien is het strijdig met de doelstelling van 'education for sustainable development', want de invulling van dat concept moet écht multidisciplinair zijn. Toen ben ik begonnen met te stellen dat de belangrijkste docent voor het thema emissies en vervuiling de scheikundedocent is, want die weet wat die emissies precies zijn en waarom deze vervuילend zijn, en als je het hebt over radioactiviteit, dan moest een natuurkundeleraar maar eens aan de bak, snap je? Alle vakken kunnen bijdragen leveren en het wordt niet meer een concurrerend vak ernaast. Dat is natuurlijk ook voor aardrijkskunde wel leuk, want anders wordt het vak geminimaliseerd, want nu gaan we 'echt iets multidisciplinairs doen'. Aardrijkskunde zou juist een hele grote rol moeten spelen bij dit onderwerp.

Rob: Wat ik ook vind, is dat je holistisch moet denken over de vorming van jongeren. Dat begint natuurlijk al jong en dat gaat

door tot aan de universiteit. Stel dat je zegt 'burgerschap', want dat wordt natuurlijk weer geroepen omdat er allerlei problemen aan vast zitten, zoals afkeer van de politiek en dit soort dingen... Als je zegt, dat is een probleem, en milieu is een probleem, moet je dan kinderen de belangstelling voor de wereld aanwakkeren met dat soort problemen? Lijkt me niet. Ik denk dat het veel leuker is als kinderen zeggen, "oh da's een eik hierboven en da's een iep, en dat is Afrika en dat is Azië". Zonder dat het geproblematiseerd is hun belangstelling opwekken voor iets dat heel leuk en interessant is. Dit kan veel beter in traditioneel neutrale 'containers' dan wanneer je dingen ophangt aan vraagstukken. Anders vind ik het toch een heel kindvreemde manier van denken, hoor. Milieueducatie op 6 jaar, kom op zeg. Hoe mooi de natuur in elkaar zit; dát is veel leuker. Bovendien is er ook meer en meer een idee van "wat je leert is niet zo belangrijk, als je maar kan leren". Dat vind ik een totaal dwaalspoor.

Kennis versus vaardigheden

Hans: Het laatste kan niet als het eerste er niet is. Neem nu de discussie over internet. Je kan feiten vinden op het internet, maar in welke context moet je die interpreteren? Dat kan je alleen maar op school leren, en daar moet aardrijkskunde natuurlijk vooral aandacht aan spenderen. Wát zijn de raamwerken, de kaders waarin die feiten passen? Het gaat heel vaak niet echt om die concrete feiten, maar om dat gevoel voor verschillen, voor overeenkomsten, nuances, samenhang, synergie...

Rob: En als je aardrijkskunde hebt gedaan, dan weet je dat je stiekem ook veel te weten bent gekomen. We zeggen wel eens: "die feiten zijn allemaal niet zo vreselijk belangrijk", maar een soort van stille achtergrondkennis is wel degelijk belangrijk. Als je spreekt over Afrika, dan moet je daar ook wel iets bij kunnen voorstellen. Het is gigantisch groot, qua fysisch milieu zijn grote delen niet echt leefbaar, de demografie, werkgelegenheid... Maar dan kom je ook bij kolonialisme en jonge staten terecht. Je moet een soort van ingevuld beeld van de wereld hebben in grote hoofdlijnen om überhaupt zinvolle vragen te kunnen stellen.

Nederland versus Vlaanderen

AGORA: Waarmee je terug bent bij de basisvragen: "wie ben ik, waar ben ik, en waarom is het belangrijk om die brug tussen fysische en sociale geografie goed te bewaren?" Mijn Vlaamse collega's sociaalgeografen gaven niet zo lang geleden ook aan dat hier een probleem aanwezig is in Vlaanderen, aangezien er in het curriculum voornamelijk aandacht wordt gegeven aan fysische geografie. Dit wordt bovendien vaak gegeven door leerkrachten die niet per se geografie hebben gestudeerd, maar bijvoorbeeld geologie of biologie. Hoe komt het dat jullie in Nederland de positie van aardrijkskunde op de brug tussen fysische en sociale geografie beter kunnen bewaren en bewaken, en dat terwijl de universitaire opleidingen wel gesplitst zijn vanaf de eerste bachelor?

Rob: Nou, een eerste element is zeker het eindexamen. Ik weet niet hoe het in België is, maar hier heb je een nationaal examen. Dat betekent dat als examens een bepaalde inhoud hebben, dit heel erg afspiegelt op de jaren ervoor, want dat moet voorbereid worden. Op een gegeven moment hebben we de examenprogramma's herzien en hebben we heel erg het evenwicht hersteld tussen fysische en sociale geografie. We hebben daarin het 'systeem wereld' centraal gesteld met daarin onderwerpen als globalisering, grote trends en structuren in de wereld, het 'systeem aarde', en dergelijke, en dit toegepast op regio's. Die regio's wisselen, want je kan niet alles doen. Zo hebben we lange tijd Zuidoost-Azië gehad, binnenkort wordt dat Latijns-Amerika, maar natuurlijk ook Nederland en Europa. Dat is werkelijk in evenwicht. Je moet altijd blijven oppassen op die brug, want vanuit het programma kan het ook zijn dat aardrijkskundeleerkrachten zeggen: "ja dat is mooi, kunnen we de hele geologie gaan uitleggen", en daar ga je weer. Of mensen die helemaal in de sfeer zitten van de stedelijke vernieuwing, die

dan denken: “nu mogen we helemaal losgaan”. Je moet altijd het vormingsdoel van die brug in de gaten houden, en dat hangt natuurlijk ook heel erg van de leraren af.

Hans: Die leraren zijn volgens mij een tweede verschil. In Nederland kan je in principe enkel aardrijkskunde geven als je aardrijkskunde hebt gestudeerd. Je kan pas onderwijsbevoegdheid in aardrijkskunde hebben als je kan aantonen dat je voldoende kennis van aardrijkskunde hebt, ook als je dan extra vakken van fysieke of sociale geografie hebt moeten volgen.

Rob: Tegenwoordig is dat door de bachelor-master-structuur wel wat anders, met vaak instroom vanuit andere bachelors en masters. Daarom hebben de lerarenopleidingen afgesproken dat als er nu iemand binnenkomt die bijvoorbeeld in Wageningen architectuur en landschapskunde heeft gestudeerd, het curriculum gecheckt wordt op het niveau van aardrijkskunde. Dat betekent dat er dan een aantal cursussen worden gevolgd om tekorten weg te werken en onderwijservaring op te doen. Zo kan je ook je bevoegdheid krijgen. Het zijn dus niet alleen geografen die aardrijkskunde geven, al is het wel nog steeds 99%.

Het is misschien niet sexy, maar het levert wel meer op

Geschiedenis van aardrijkskunde

Hans: Weet je, je moet natuurlijk ook kijken naar de geschiedenis van het vak en de discipline. Je zegt dat er gekozen is voor de brug tussen sociale en fysieke geografie, en dat is zeker het geval voor het onderwijsprogramma in het lager en middelbaar onderwijs, maar het is veeleer de historische ontwikkeling van de universitaire geografie die gemaakt heeft dat we nu zijn waar we zijn. Vroeger had de Universiteit Utrecht een faculteit natuurwetenschappen en een faculteit geesteswetenschappen. Sociale wetenschappen bestond nog niet, of je zou bij de medische wetenschappen moeten zijn. We zaten dus tussen twee grote faculteiten. In 1908 werd er een hoogleraar aardrijkskunde benoemd in de faculteit natuurwetenschappen, en gezien de samenstelling van de benoemingscommissie moest dat haast per definitie een fysisch geograaf zijn. Maar het ging bij die school vaak ook over vaderlandse aardrijkskunde, met kennis van overzeese gebieden, dus dan had je ook al gauw een hoogleraar nodig aan de kant van de geesteswetenschappen. Om die twee hoogleraren een beetje een thuis te bieden, kreeg je een raar construct, dat heette de Verenigde Faculteit van Natuurwetenschappen en Geesteswetenschappen. Door een heleboel factoren, onder andere de stijgende studentenaantallen sociale geografie, waarvan bovendien velen leerkracht werden, is het evenwicht toen wat doorgeschooten naar sociale geografie, waardoor het onderwijs op een bepaald moment vooral sociaalgeografisch ingericht was. Dat hebben zowel Rob als ik hersteld met de eindexamens.

AGORA: In Nederland hebben jullie ook het KNAG (Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap)? Wat heeft het KNAG betekend voor aardrijkskunde en wat betekent het vandaag?

Hans: Dan moeten we opnieuw naar de geschiedenis kijken. In België is dat vermoedelijk anders gegaan, ik denk dat daar de geografie op universiteiten is gekomen als een soort spiegeling van wat er in Frankrijk is gekomen met de ontwikkeling van de universiteiten. In Nederland was het altijd al anders omdat het KNAG werd gedragen door aan de ene kant de scheepvaart en aan de andere kant de oliebelangen, de koloniale erfenis. Na 1950 is de Geografische Vereniging ontstaan, dat was vooral een vereniging van leraren. Er waren echter nog andere verenigingen, zoals die van Sociale en Economische Geografie, waarvan het

tijdschrift nog steeds bestaat (TESG), maar in de jaren '70 zijn al deze verenigingen samen onder de vlag van het KNAG gekomen. Het verklaart waarom het KNAG nu nog vaak gerelateerd is aan onderwijs, want de grootste groep leden zijn leraren. Het KNAG organiseert jaarlijks de onderwijisdag, daar komen makkelijk meer dan 800 leraren op af.

Rob: Een ander groot verschil met Vlaanderen waarin het KNAG ook een grote rol in heeft gespeeld, en nog steeds doet, is het breed maken en houden van de arbeidsmarkt voor geografen. Er is de ruimtelijke ordening, maar bijvoorbeeld ook de reputatie van ontwikkelingsgeografie in Nederland. Zo heeft het KNAG altijd sterk gestaan en kan het ook optreden als sterke lobbygroep.

Hans: En dan wordt aardrijkskunde ook minder in twijfel getrokken. Het zou goed zijn wanneer men in Vlaanderen niet het bestaansrecht van het vak in discussie trekt, maar het eens serieus begint te nemen.

AGORA: En niet via burgerschapsvorming. Hopelijk geeft dit interview, en het hele themanummer, extra input voor het voeren van een grondige discussie. Dank voor jullie tijd.

Valerie De Craene (Valerie.Decraene@ees.kuleuven.be) is assistent aan de afdeling Geografie en Toerisme van KU Leuven en is tevens redacteur bij AGORA.